

Spis treści

Wstęp	9
Percepcja buddyzmu chrześcijańskich badaczy	9
Struktura pracy	11
Zakres chronologiczny	13
Uwagi warsztatowe	14

Część I

Kognitywne aspekty percepcji i interpretacji buddyzmu tybetańskiego: rozważania teoretyczne

Rozdział 1. Percepcja w kontekście indywidualnym, społecznym i kulturowym	19
Percepcja w kontekście nauk kognitywnych	19
Neuronauka i neuroteologia: nowe perspektywy badawcze	21
Percepcja według fenomenologii Merleau-Ponty'ego oraz psychologii Gestalt	28
Teorie artybucyjne w interpretacji procesów kognitywnych	32
Skróty myślowe: heurystyka dostępności i reprezentatywności	34
Rozdział 2. Stan badań: przegląd głównych perspektyw badawczych	37
Interpretacje psychologiczne	37
Badania postmodernistyczne: postorientalizm i postkolonializm	39
Postmodernistyczna perspektywa historyczna	44
Polityczny i kulturowy wpływ na zachodnią kinematografię	52
Polska buddologia i analizy percepcji buddyzmu	59
Uwagi podsumowujące	74
Rozdział 3. Buddyzm czy lamaizm? Analiza teoretycznych i pragmatycznych aspektów terminologicznych	77
Polityka i religia w debatach i badaniach naukowych	77
„Oryginalny buddyzm” i „lamaizm” jako jego skorumpowana forma	84
Charakterystyka zachodnich schematów kognitywnych	86
Kreowanie zachodnich mitów na temat buddyzmu	88
Typy schematów kognitywnych	90

Część II

Buddyzm tybetański w interpretacjach protestanckich

Rozdział 4. Intelktualna moda na „lamaizm” czy „buddyzm tybetański”	95
Protestancki antykatolicyzm w opiniach misjonarzy: Robert Spencer Hardy,	
James Freeman Clarke i Archibald Scott	97
Laurence Austine Waddell: protestancki klasyk brytyjskiego kolonializmu	100
Lamajski system religijny i polityczny: antykatolickie uprzedzenia Thomasa Williama Rhysa Davidsa	107
Heinrich Friedrich Hackmann: popularyzacja protestanckiej koncepcji „skorumpowanej formy” buddyzmu	110
Max Weber: protestancka konstrukcja socjologiczna i ekonomiczna?	118
Georges Bataille: ekonomia polityczna buddyzmu tybetańskiego	124
Mircea Eliade: profesjonalna perspektywa religioznawcza w kontekście religii światowych	134
Rozdział 5. Protestancka percepcja buddyzmu tybetańskiego na Zabajkalu	139
Chrześcijańscy autorzy opinii o zabajkalskim buddyzmie tybetańskim	139
Dziewiętnastowieczne plagiaty	141
Specyfika perspektywy protestanckiej	144
Buddyzm w percepcji protestanckich badaczy syberyjskich wczesnego okresu	145
Luteranie: religijny aspekt polityki migracji wewnętrznej	152
Atrakcja turystyczna: percepcja w okresie kolonizacji, industrializacji i przemian technologicznych	155
Marcus Lorenzo Taft: transsyberyjskie obserwacje amerykańskiego protestanta	161
Douglas Carruthers: naukowa perspektywa brytyjskiego kolonializmu	165
Rozdział 6. Protestanccy misjonarze i pastory	175
London Missionary Society na Zabajkalu	175
Goście odwiedzający zabajkalską misję i ich percepcja buddyzmu	181
Adolph Erman i Christoph Hansteen	181
Józef Kobyłecki i Józef Kowalewski	185
London Missionary Society w Mongolii: James Gilmour i jego obserwacje	189
Henry Lansdell: anglikańska percepcja confirmacyjna	200
Rozdział 7. Protestancka percepcja połowy XIX wieku	207
Alexander Michie: obserwacje buddyzmu w Chinach, Mongolii i na Zabajkalu	207
Samuel S. Hill: progresywna perspektywa brytyjska	211
Perry McDonough Collins i Richard J. Bush: buddyzm tybetański w amerykańsko-rosyjskich planach biznesowych połowy XIX wieku	218
George Kennan: regeneracja sił w buddyjskim klasztorze	227
Kilka uwag jako konkluzja tomu pierwszego	233
Summary of the volume 1	235
Bibliografia	237
Glossarium	255
Indeksy	257

Percepcja buddyzmu chrześcijańskich badaczy

Znany i ceniony amerykański buddolog i tybetolog starszego pokolenia, Robert A. F. Thurman, profesor Jey Tsong Khapa Indo-Tibetan Studies w nowojorskim Columbia University, zwrócił uwagę na obecność wśród najwybitniejszych europejskich i amerykańskich badaczy oraz znawców buddyzmu tybetańskiego z okresu XIX i XX wieku wielu chrześcijańskich misjonarzy oraz gorliwych świeckich chrześcijan. Wymienił, jako przykłady, brytyjskiego oficera, wojskowego chirurga, Laurence'a Austine'a Waddella (1854-1938), syna pastora z Glasgow, który kontynuował rodzinną tradycję jako misjonarz protestancki, oraz dwóch wybitnych i zaangażowanych religijnie świeckich katolików, Włocha Giuseppe Tucciego (1894-1984) i brytyjskiego tybetologa Davida Llewellyna Snellgrove'a (ur. 1920), który podczas pobytu w Cambridge przeszedł na katolicyzm i stał się według określenia Thurmana płatnym konsultantem Watykanu (*paid consultant to the Vatican*)¹.

Thurman dowodził ponadto, że indywidualne przekonania religijne nie tylko wyżej wymienionych, ale także innych badaczy buddyzmu nie wpływały na jakość ich pracy naukowej, obiektywizm, profesjonalną integralność. Nie podważając w niczym opinii Thurmana o integralności badawczej uczonych, można jednakże zauważyć oddziaływanie różnorodnych wpływów filozoficznych, ideologicznych, politycznych czy wreszcie religijnych na ich percepcję buddyzmu tybetańskiego, preferencje tematyczne czy wypowiedzane opinie. Zwłaszcza indywidualne doświadczenia religijne i kulturowe w formatywnym okresie dzieciństwa i młodości mogą różnicować sposoby chrześcijańskiego, zachodniego postrzegania odmiennej religijnie i kulturowo tradycji azjatyckiej.

O ile dążący do pełnej obiektywizacji badań profesjonaliści – naukowcy różnych dyscyplin nauk humanistycznych i społecznych, zajmujący się buddyzmem tybetańskim – oferowali lub starali się oferować bardziej wyważone opinie, to na uwagę zasługuje także nieprofesjonalna percepcja zachodnich obserwatorów,

¹ R. A. F. Thurman, *Critical Reflections on Donald S. Lopez Jr's „Prisoners of Shangri-La: Tibetan Buddhism and the West”*, „Journal of the American Academy of Religion” vol. 69, 2001, no. 1, s. 198.

zwłaszcza w XIX, XX i na początku XXI wieku. Uwaga ta prowadzi do postawienia w niniejszej pracy następujących pytań badawczych: W jakim stopniu indywidualne poglądy i opinie uczonych badaczy wpływały na kształtowanie się wiedzy o przedmiocie? W jakim stopniu wpływały na ich kształtowanie uwarunkowania polityczne? W jaki sposób zainteresowanie buddyzmem tybetańskim wpływało na percepcję w kulturze popularnej?

Ważne miejsce w rozważaniach zajmuje więc także kwestia uwarunkowań politycznych, wpływających na zainteresowanie tematem, badania i jego percepcję. Teokratyczne systemy w Tybecie i Mongolii wzbudzają duże zainteresowanie w świecie zachodnim. Obserwatorzy polityki rosyjskiej na Zabajkału wielokrotnie zwracali uwagę na „delikatną sytuację” stosunków wyznaniowych ze względu na poparcie ze strony cesarza chińskiej dynastii Qing dla propagowania jej własnej religii, buddyzmu tybetańskiego. Wreszcie tzw. *great game*, czyli „wielka gra”, kolonialne współzawodnictwo brytyjsko-rosyjskie zmierzające do rozszerzania własnych wpływów w Azji Środkowej, stawiała buddyzm tybetański na pozycji podmiotu oraz przedmiotu politycznych gier.

Polityczny aspekt katolickiej i protestanckiej percepcji religijno-kulturowej zawierał często zaskakujące elementy – poprzez sposoby rozumienia i ewaluacji autochtonicznej religii i jej struktury organizacyjnej zachodni obserwatorzy często wyrażali własne poglądy polityczne, społeczne, ekonomiczne. Np. opinie protestanckich obserwatorów z krajów o rozwiniętym systemie kapitalistycznym odzwierciedlały ich przekonania. Uwagi na temat demokratycznego lub niedemokratycznego charakteru buddyjskiej struktury organizacyjnej, podkreślanie jej feudalnej, anachronicznej hierarchii duchowieństwa, braku poszanowania lub szacunku dla jednostki i indywidualizmu, promowanie posłuszeństwa i poddaństwa z jednej strony lub wolności osobistej z drugiej, odzwierciedlały ich własne poglądy polityczne, zrodzone często w kontekście debat protestantów z katolikami, które trwały od okresu reformacji.

Wreszcie pojawia się pytanie, w jakim stopniu własne, wyrosłe z tradycji chrześcijańskiej, przekonania religijne wpływały na sposób postrzegania buddyzmu tybetańskiego przez nieprofesjonalistów przybywających z Europy i Ameryki Północnej na tereny zdominowane przez buddyzm tybetański – ciekawych świata podróżników, pisarzy, dziennikarzy. Generalizujący termin „tradycja chrześcijańska” powinien zaraz na wstępie zostać sprecyzowany jako trzy główne tradycje: katolicka, protestancka oraz prawosławna. W przypadku tradycji protestanckiej słuszniejsze byłoby używanie określenia w liczbie mnogiej („tradycje”) ze względu na ogromne zróżnicowanie wewnętrzne. To z kolei prowadzi do kolejnych pytań, dotyczących odmienności percepcji osób wyrosłych w tradycjach katolickiej, protestanckich i prawosławnych.

Struktura pracy

Publikacja składa się z trzech tomów. Pierwsze dwa tomy koncentrują się na percepcji katolickiej i protestanckiej buddyzmu tybetańskiego. Stawiamy przede wszystkim pytania o wpływ tradycji katolickiej i protestanckiej na percepcję buddyzmu tybetańskiego. W jakim stopniu uchwytne są różnice w postrzeganiu tej tradycji przez świeckich katolików i protestantów? W jaki sposób percepcja świeckich obserwatorów różniła się od percepcji odwiedzających Tybet, Chiny, Mongolię i rosyjskie Zabajkale profesjonalistów religijnych – duchowieństwa katolickiego i protestanckiego, wśród nich także chrześcijańskich misjonarzy obu nurtów? Identyfikacja przynależności religijnej autorów dotyczy tutaj nie tylko katolików i protestantów, ale także bardzo odmiennych tradycji protestanckich, np. anglikańskiej, prezbiteriańskiej czy kongregacjonalistycznej.

W obecnym, pierwszym tomie poszukiwania odpowiedzi na powyższe pytania badawcze rozpoczynają rozważania na temat rozumienia percepcji oraz procesów kognitywnych, które wpływają na sposoby postrzegania, selekcji informacji oraz interpretacji buddyzmu tybetańskiego. Rozdział drugi dotyczy stanu badań, przede wszystkim badań anglosaskich oraz publikowanych w języku angielskim, ale także w językach rosyjskim i polskim. Analiza wpływów filozoficznych czy mody intelektualnej nie tylko na prowadzone badania naukowe, ale także na obcość tematyki w popkulturze, koncentruje się na kwestiach stereotypów oraz schematów kognitywnych.

Wszystkie trzy tomy prezentowanej pracy stanowią wynik poszukiwania odpowiedzi na powyższe pytania badawcze. Podejmuję analizę licznych opinii zachodnich, europejskich i amerykańskich, katolickich i protestanckich autorów, które zostały opublikowane w różnorodnej formie. Autorami tych wypowiedzi były przede wszystkim osoby odwiedzające tereny zdominowane przez buddyzm tybetański lub przebywające na nich. Rzadko pochodzą one z najczęściej niedostępnego dla Europejczyków i Amerykanów Tybetu, w większym stopniu z terenu Mongolii, a najczęściej z najbardziej dostępnego i odwiedzanego rosyjskiego Zabajkala we wschodniej Syberii. Bezpośredni kontakt przybyszów ze świata chrześcijańskiego z buddyzmem tybetańskim zaowocował bogatymi materiałami, spisywanymi w formie pamiętników, dzienników, korespondencji, artykułów prasowych.

Tom trzeci koncentruje się na prawosławnej perspektywie w percepcji buddyzmu tybetańskiego. Informacje dotyczące zasad religijnych, obrzędów, zwyczajów, struktury organizacyjnej zbierane były od XVIII wieku przez uczonych zatrudnianych przez centralne oraz lokalne rosyjskie władze administracyjne. Najintensywniejsze jednakże kontakty prawosławnych chrześcijan z buddystami tybetańskimi na terenie wschodniej Syberii, w zakresie szeroko rozumianej płaszczyzny kulturowej, religijnej, a także politycznej, wynikały z duszpasterskiej oraz misyjnej działalności Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej.

Misjonarze prawosławni, przybywający z europejskiej części Rosji, a w okresie późniejszym, zwłaszcza od drugiej połowie XX wieku rekrutujący się z syberyjskich rodzin autochtonicznych lub mieszanych etnicznie, z racji podejmowanych zadań interesowali się kulturą i wierzeniami Buriatów. Inicjowali też i prowadzili badania orientalistyczne i buddyistyczne, zajmowali się apologetyką oraz religioznawstwem porównawczym. Swą percepcję buddyzmu wyrażali w licznych publikacjach, które wymagają odrębnej monografii i analizy w kontekście współczesnych im nurtów intelektualnych i naukowych, takich jak teozofia czy orientalistyka.

Analiza percepcji buddyzmu tybetańskiego w perspektywie prawosławnej prowadzi do wniosków o wyraźnie zarysowanej odmienności tej perspektywy względem percepcji katolickiej i protestanckiej. Poświęcenie temu trzeciej percepcji prawosławnej wynika nie tylko ze szczególnej pozycji prawosławia jako religii państwowej Imperium Rosyjskiego, posiadającego na swoim terytorium enklawy buddyjskie. Rosyjski Kościół Prawosławny od XVIII wieku był organizatorem misji mających na celu nawracanie zabajkalskich Buriatów-buddyistów na chrześcijaństwo. Dla realizacji tego celu Kościół prawosławny popierał prowadzenie badań nad tą tradycją religijną, kolekcjonowanie literatury buddyjskiej oraz przedmiotów kultu religijnego. Prowadził także specjalistyczne seminaria duchowne, edukujące przyszłych misjonarzy, oraz seminaria przygotowujące świeckich nauczycieli.

W tomie trzecim zostaną więc zaprezentowane liczne prawosławne studia nad buddyzmem tybetańskim oraz ogromny materiał źródłowy, którego autorami byli przede wszystkim prawosławni misjonarze. Prawosławna percepcja buddyzmu zostanie zaprezentowana w kontekście wzajemnych relacji religijnych, kulturowych, etnicznych i narodowych, budzącej się świadomości narodowej na podstawie buddyjskiej tożsamości lub tożsamości prawosławnego chrześcijaństwa na terenach Zabajkala i w Mongolii. Dodatkowo uwzględniony będzie czynnik polityczny, współzawodnictwo brytyjsko-rosyjskie, nazywane *great game* – „wielką grą”. Rywalizacja o wpływy polityczne i ekonomiczne w rejonie Azji Środkowej dwóch mocarstw europejskich stwarzała pragmatyczne zainteresowanie kulturą i religią Tybetu, Mongolii i Zabajkala.

Problematyka protestanckiej, katolickiej i prawosławnej percepcji buddyzmu tybetańskiego koncentruje się nie tylko na uchwytnych różnicach percepcji autorów wychowanych w obu tradycjach, ale także prowadzi do postawienia pytania, w jakim stopniu religijna tożsamość autora wypowiedzi, doświadczenia wyniesione z dzieciństwa czy młodości, a w konsekwencji projekcja własnych przekonań, wpływały na formułowane opinie o buddyzmie. Obok problemu indywidualnej percepcji pojawia się kwestia uchwytnych różnic kulturowych i teologicznych, będących dziedzictwem debat okresu europejskiej reformacji. Kształtowanie się odmiennych struktur poznawczych zachodnich obserwatorów – autorów relacji, stanowiło konsekwencję tych debat i wyraźnie odróżniało percepcję katolicką i protestancką.

Centralne zagadnienie ludzkiej percepcji koncentruje się wokół poznawczych aspektów rozumienia i wyjaśniania postrzeganych zjawisk. Z tego względu

w rozważaniach nad sposobem postrzegania buddyzmu pojawiają się kognitywne kategorie błędów poznawczych, takich jak poznanie motywacyjne (*motivated cognition*), rozumiane jako skłonność do stronniczej interpretacji czy formułowania spostrzeżeń, których źródła sięgają debat okresu reformacji protestanckiej. Obserwacje potwierdzające własną wersję polityczną, kulturową czy religijną, w którą osoby postrzegające chcą wierzyć, należą do tej samej kategorii kognitywnej.

Efekt potwierdzenia (*confirmation bias*) polega na selekcjonowaniu oraz dokonywaniu wyborów takich informacji czy spostrzeżeń, które potwierdzają własne wyobrażenia, przypuszczenia, uprzedzenia czy wcześniej posiadaną wiedzę. Dodatkowo w pracy pojawiają się także kwestie autopercepcji, percepcja innych w sensie religijnym i politycznym, tendencyjność osobista i obserwatora (*personal and observer bias*), tendencyjność oczekiwań (*expectancy bias*), dysonans kognitywny (*cognitive dissonance*), heurystyka dostępności (*availability heuristic*) oraz analiza mechanizmów konstruowania wyobrażeń kulturowych, religijnych i politycznych w kontekście indywidualnym i zbiorowym.

Zakres chronologiczny

Zakres chronologiczny obu tomów obejmuje okres od XVIII do początków XXI wieku. W przypadku Tybetu był to okres narzuconej sobie izolacji, spowodowanej różnorodnymi czynnikami politycznymi. Początkowo była to izolacja w okresie panowania w Chinach mandżurskiej dynastii Qing, rozluźniona nieco po zawartym w wyniku inwazji brytyjskiej w latach 1903-1904 traktacie w Lhasie, ale przywrócona po uniezależnieniu się od Chin po upadku monarchii Qing w 1912 roku i ustanowieniu Republiki Chińskiej. Inwazja chińska i inkorporacja Tybetu do Chin w 1959 roku podtrzymywała sytuację izolacji i niedostępności dla przedstawicieli świata zachodniego aż do początku XXI wieku.

Mniej ograniczony był dostęp do Mongolii w tym samym okresie, tzn. od XVIII do XX wieku. Jednakże niewielkie zainteresowanie ze strony zachodnich podróżników rozległymi, ale słabo zaludnionymi terytoriami mongolskimi, znajdującymi się w strefie wpływów chińskich, skutkuje stosunkowo ograniczoną liczbą pisanych i publikowanych relacji dotyczących percepcji buddyzmu mongolskiego.

Odmierna w tym samym okresie sytuacja rosyjskiego Zabajkala stwarzała szanse na najłatwiejsze i najszersze kontakty chrześcijan z buddyzmem tybetańskim. W przypadku Zabajkala kontakty te oraz wypowiedane opinie zmieniały się zależnie od zmieniającej się sytuacji politycznej. Chronologicznie był to okres imperialnej Rosji, w XVIII i XIX wieku, następnie dynamiczne upolitycznienie buddyzmu tybetańskiego od końca XIX wieku, a zwłaszcza podczas rewolucji 1905-1907, wreszcie okres rewolucji bolszewickiej i wojny domowej. Kolejne transformacje okresu komunistycznego przyniosły nowe koncepcje percepcyjne i interpretacyjne, które obowiązywały aż do upadku Związku Radzieckiego. Ostatnie dekady ery postkomunistycznej

cechują się nowymi elementami interpretacji buddyzmu tybetańskiego w ramach w poszukiwań tożsamości religijno-etnicznej rdzennej ludności syberyjskiej.

Okres pierwszy charakteryzował się kolonialną ekspansją na terenach syberyjskich, połączoną z intensywnymi i wszechstronnymi badaniami naukowymi, podejmowanymi z inicjatywy władz carskich. Badania te wynikały zarówno z wyrosłych z modernistycznych zainteresowań intelektualnych, jak i ze względów pragmatycznych, imperialnych potrzeb politycznych, ekonomicznych i militarnych, eksploracji i eksploatacji naturalnych zasobów, zapotrzebowania na siłę roboczą, wreszcie obronności granic. Wyrosli w szeroko rozumianej kulturze zachodniej, europejskiej i amerykańskiej dziewiętnastowieczni i dwudziestowieczni historycy, archeolodzy, antropolodzy, etnografowie podejmowali badania nad autochtonicznymi dziejami, kulturami i wierzeniami religijnymi, w tym również buddyjskimi.

Po kilkudziesięcioletnim w okresie radzieckim bardzo ograniczonym dostępie do regionu i po okresie oficjalnej ateizacji, działań antyreligijnych oraz naukowego religioznawstwa, odrodzenie religijne po 1990 roku stwarza nowe jakościowo zjawiska. Dwa z nich wydają się szczególnie istotne dla badań nad problematyką kwestii percepcji, przyjmowanymi i akceptowanymi perspektywami oraz formułowaniem koncepcji kognitywnych.

Po pierwsze, rozwój badań buddystycznych o charakterze historycznym, religioznawczym, antropologicznym, kulturowym, podejmowany jest przez uczonych pochodzenia buriackiego. Przyjmują oni nową, odwróconą perspektywę – z przedstawicieli kultury i religii obserwowanej są obserwatorami własnych tradycji, ale także obserwatorami „przybyszów z zewnątrz”, przedstawicieli nurtów chrześcijańskich, prawosławnego, katolickiego i protestanckiego.

Drugą istotną zmianą perspektywy, ale i szeroko rozumianych problemów tożsamościowych, jest rozwijające się na przełomie drugiego i trzeciego tysiąclecia ery chrześcijańskiej zjawisko zainteresowania buddyzmem tybetańskim wśród syberyjskiej populacji pochodzenia europejskiego. Zjawisko fascynacji i popularyzacji buddyzmu tybetańskiego nie stanowi zjawiska charakterystycznego wyłącznie dla społeczeństw zachodnioeuropejskich i amerykańskiego. Gorliwi wyznawcy pojawiali się także wśród etnicznych Rosjan. Wspólnym zjawiskiem stają się pielgrzymki do ważnych religijnie klasztorów na terenie Mongolii, a zwłaszcza Tybetu. W konsekwencji rozwijającej się turystyki religijnej zmieniają się uwarunkowania polityczne, następują też przeobrażenia percepcyjne.

Uwagi warsztatowe

Wielostronne zachodnie badania nad problematyką percepcji, błędów i nieporozumień percepcyjnych buddyzmu zaowocowały licznymi publikacjami w języku angielskim, przede wszystkim w Stanach Zjednoczonych, ale także Wielkiej Brytanii, Australii, Kanadzie. W drugiej połowie XX wieku wydawane były

w formie reprintów teksty źródłowe, a wiele z nich w całości lub we fragmentach jest dostępnych także w wersji elektronicznej. Stanowią one znakomity materiał dla śledzenia kształtowania się zarówno opinii stereotypowych, jak i oryginalnych i indywidualnych, odzwierciedlających różnice percepcyjne katolików, protestantów i prawosławnych.

W pracy zrezygnowano ze stosowania tradycyjnej i unikalnej polskiej transliteracji imion, nazwisk oraz nazw rosyjskich. Przyjęte w międzynarodowym świecie nauki zasady transliteracji według 16. edycji *The Chicago Manual of Style* stały się także zasadą stosowaną w niniejszej pracy. Transliteracja taka, zarówno w tekście, jak i przypisach oraz bibliografii, umożliwi nie tylko recenzentom, ale także międzynarodowym czytelnikom zapoznanie się z warsztatem naukowym i zakresem wykorzystanej literatury. Pojawiła się jednak konieczność spolonizowania form gramatycznych, w tych przypadkach zastosowana została zasada polonizacji przy zachowaniu nowej transliteracji.

Ze względu na wykorzystanie w pracy materiału źródłowego oraz opracowań, publikowanych w językach angielskim, niemieckim, francuskim, rosyjskim i polskim, często pojawiają w tekście cytaty w językach obcych. Cytaty w językach innych niż polski zostały przetłumaczone na język polski. Wszystkie te tłumaczenia zostały sporządzone przez autorkę.

Praca, jako studium interdyscyplinarne, odwołuje się do badań i funkcjonujących ustaleń z zakresu kilku dyscyplin naukowych: historii, religioznawstwa, nauk kognitywnych i politologicznych. Poprzez usytuowanie problematyki katolickiej i protestanckiej percepcji, rozumienia, wyjaśniania obcych sobie kulturowo zjawisk związanych z buddyzmem tybetańskim w kontekście politycznej i kulturowej debaty świata zachodniego w zetknięciu z cywilizacjami azjatyckimi podejmuje próbę odpowiedzi na pytania dotyczące mechanizmów konstruowania wyobrażeń o świecie. Stawia nowe pytania badawcze i jest próbą dokonania nowego spojrzenia na kształtowanie się i funkcjonowanie opinii i stereotypów w życiu społecznym.